

ISSN 2450-6486

www.ehs-ss.pl

DOI: 10.38014/ehs-ss.2020.1.10

Надія КОГУТЯК

Засоби навчання емпатії дітей з розладами спектру аутизму

Постановка проблеми. Темі емпатії у психології приділяється чимало уваги. Її дослідження є важливою складовою психології соціальних взаємодій та міжособистісних стосунків, профвідбору, нейропсихології, тощо. Протягом останнього десятиліття активно вивчаються закономірності розвитку та прояву емпатії при різних психічних чи нейрологічних розладах. Таких досліджень ще недостатньо, щоб робити висновки про вклад цього соціально-психологічного феномену у розвиток патогенезу. Ще менше науково-обґрунтованої інформації знаходимо про шляхи цілеспрямованого, спеціально організованого навчання емпатійним здібностям, якщо такі не розвиваються з певних причин природнім, спонтанним шляхом, як от при аутизмі.

На підтвердження попередньо сказаного наведемо деякі результати аналізу кількісних та якісних показників публікацій з обраної проблематики. У базі даних Google Scholar за пошуком «навчання емпатія аутизм» знайдено 370 наукових джерел не включаючи патенти. Більша частина публікацій розкриває окремі

аспекти або емпатії, або ж аутизму. Близько третини публікацій розкривають важливість емпатійного ставлення дорослих до дітей з розладами спектру аутизму при їх вихованні, навчанні чи у корекційно-розвитковій роботі. Стільки ж публікацій розкривають методичні та психологічні особливості навчального процесу дитини з РСА у інклюзивному класі. Проте жодної публікації на час цього пошуку (11.02.2020), жодної публікації, яка б розкривала шляхи вдосконалення емпатійних здібностей у дітей з РСА не було знайдено. Водночас, у англomовних публікаціях проблема емпатії та її окремих аспектів розвитку у дітей з РСА активно досліджується у публікаціях О. Golan, S. Baron-Cohen (2006) [1], J.A. Schrandt, D.B. Townsend (2009) [2], Y Cheng, H.C. Chiang, J.Ye, L. Cheng (2010) [3], DM Greenberg, PJ Rentfrow (2015), G. Kajganich (2013) [4] та інші.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У числі перших, хто обґрунтовував епідеміологію аутизму через дефіцит емпатії є Кр. Гілберг [5]. Він стверджував, що оскільки аутисти не можуть співпереживати досвіду інших людей, не здатні розпізнавати емоції, а тому не здатні до емпатії. У класифікації, запропонованій Кр. Гілбергом, аутизм входить у групу інших розладів, які характеризуються відхиленнями у розвитку емпатії. Окрім аутизму, в цю групу розладів він включав також дезінтегративні розлади, розлад Аспергера, селективний мутизм, анорексію. Дослідження нейропсихологів і справді підтверджують деякі спільні властивості мозкових дисфункцій цих розладів. Проте їх причина на сьогодні немає єдиного прийняттого обґрунтування [7]. Ідея про аутизм як емпатійний розлад широко перевіряється і останнім часом, оскільки існує гіпотеза про зв'язок між дисфункціями роботи дзеркальних нейронів і проявами аутизму [6]. Проте не тільки нейробіологічні аспекти емпатійного патогенезу заслуговують на увагу, але перш за все можливості розвитку та соціалізації завдяки емпатійним здібностям.

Сучасні вчені розглядають емпатію як важливий механізм, який забезпечує здатність людини розуміти й переймати емоції інших людей. Зокрема, В. Мак-Дугалл, Т.І. Пашукова та ін. розглядають емпатію як емоційне явище, яке забезпечує емотивну співучасть у переживаннях іншої людини та їх прийняття [8, с. 85]. Т.П. Гаврилова, О.Г. Ковальов, А.В. Соломатіна трактують емпатію як афективно-когнітивне явище, яке забезпечує не лише співпереживання іншим, а й пізнання, проникнення у внутрішній світ іншої людини. В.І. Войтко,

А.П. Сопіков, Р.Б. Карамуратова визначає емпатію як когнітивне явище, яке забезпечує розуміння та аналіз переживань іншої людини. Емпатія трактується як «... розуміння ставлень, почуттів, психічних станів іншої людини» [9, с. 40]. С.Б. Борисенко, Л.П. Журавльова, Т. Рібо розглядають емпатію як складне інтегральне психологічне явище, яке поєднує у собі емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Ця сукупність взаємопов'язаних елементів відображає складну ієрархічну структуру та динаміку цього явища, яке у розгорнутому вигляді складається з чотирьох ланок: споглядання – співпереживання – переживання з приводу почуттів іншого – сприяння [10].

На фізіологічному рівні, як правило, відбувається споглядання і сприймання емпатогенної ситуації, зараженнями емоціями об'єкта емпатії (емпата). На психофізіологічному рівні – ідентифікація суб'єкта емпатії з її об'єктом, наслідком чого є переживання суб'єктом емпатії емоцій, ідентичних емоціям емпата (співпереживання). На соціопсихологічному рівні суб'єкт емпатії переживає з приводу почуттів, переживань іншого у формі співчуття, співрадість, заздрості чи зловтіхи, будує моделі поведінки сприяння чи протидії, реалізовує ці моделі. На духовному рівні досягаються смислові, екзистенційні утворення об'єкта емпатії й відчувається його вершинні, містичні переживання. Відбувається це у вигляді надвчування, вершинних переживань, трансперсонального спілкування, альтруїзму [10]. Отож, навіть такий побіжний погляд на сучасні визначення і пояснення емпатії як соціально-психологічного феномену не розкриває повною мірою процес і послідовність його розвитку, предиктори і детермінанти, його механізми дисфункції.

Метастатті. Визначити засоби та способи, що є рекомендованими при навчанні емпатії дітей з розладами спектру аутизму.

Виклад основного матеріалу. Основними соціально-психологічними діагностичними індикаторами емпатії у онто- та дизонтогенезі є: когнітивний, емоційний та поведінковий комплекси. До когнітивного комплексу відносимо впізнавання, ідентифікацію емоцій як власних, так і інших, емоційне прогнозування. Емоційний комплекс емпатії включає емоційне співпереживання як здатність долати емоційний егоцентризм, емоційна виразність як здатність конгруентно проявляти внутрішні переживання на зовні, та здатність до емоційної саморегуляції. Поведінковий комплекс включає здатність до діяльності під впливом емоції як мотивуючого фактора, а також будь

які поведінкові прояви як реакція на емоційні стимули. Ці три індикатори взаємокорелюють, тобто високі показники когнітивного комплексу емпатії визначають емоційний та поведінковий комплекс і навпаки. Нейротиповий розвиток у онтогенезі передбачає послідовність формування когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів емпатії. При аутичному дизонтогенезі наукові дослідження вказують на дефіцит емпатійних комплексів, а тому розвиток емпатії базується на цілеспрямованому менеджменті дорослим процесів навчіння дитини важливим для соціального розвитку когнітивним та поведінковим компонентам.

Зважаючи на об'єкт дослідження та визначення емпатія, яким керуватимемося надалі, ми обрали методологію поведінкової психології. Здібності до емпатії дітей з аутизмом ми визначатимемо як здатність розуміти і відповідним чином реагувати на емоційні стимули, запропоновані дослідником. Оскільки відсутні достовірні дані щодо здатності дітей з розладами спектру аутизму дошкільного віку до будь яких форм самоаналізу, про наявність чи відсутність розуміння емоцій та співпереживання, як складових емпатії у досліджуваних, ми будемо стверджувати на основі поведінкових змін (вербальних чи довербальних мовленнєвих звернень), вказівного чи інших жестів, здатності концентрувати увагу на емоційних стимулах, мімічних чи проксемічних змінах.

Так, у дітей з РСА починаючи із труднощів розпізнавання рис людського обличчя виникають проблеми з впізнаванням емоцій. Більшість осіб з РСА здатні розпізнавати тільки основні емоції такі як радість, злість, сум, страх, а також огиду та здивування [11]. Значно більш утрудненим є розпізнаванням складних емоційних станів, наприклад, сорому чи заздрості [12]. В останньому випадку, це пов'язано з тим, що окрім спостереження за проявами емоції, виникає потреба використання та аналізу цих проявів для розуміння стану думок іншої людини. Труднощі з якими зустрічаються особи з РСА, зрештою не обмежуються тільки ідентифікацією емоції. Наприклад, було з'ясовано, що навіть тоді, коли діти із цим спектром зуміють розпізнати емоцію, вони часто не зможуть використати це вміння для інтерпретації чиеїсь поведінки чи контрентного поведінкового відреагування.

Особи з аутизмом також мають труднощі з розпізнаванням та називанням власних емоцій. З досліджень стало відомо, що у дорослих осіб з аутизмом, з добре розвиненим інтелектом, труднощі

в розпізнаванні чужих та власних емоцій корелюють між собою [13].

Організація дослідження. Відповідно до мети дослідження було обране методичне забезпечення психодіагностики. Участь у дослідженні взяли 24 дитини (за добровільної згоди і у супроводі батьків), з яких 13 хлопчиків, що мали ознаки розладів спектру аутизму, віком від 4,5 до 8 років (дослідна група: $M = 6,4$ років; $\sigma = 3,2$) і 11 нейротипових дітей, у яких відсутні будь які виражені розлади психосоматичного характеру віком від 4,5 до 8 років (контрольна група: $M = 5,9$ років; $\sigma = 1,5$). У контрольну групу увійшло 4 хлопчики та 7 дівчаток.

Гіпотеза дослідження: Форма та засоби презентації емоційних виразів впливає на успішність засвоєння (навчання) емпатійної реакції та відрізняється у дітей з РСА та дітей із нейротиповим розвитком.

З метою перевірки гіпотези та відповідно до визначеного предмету дослідження нами були обрані наступні діагностичні інструменти.

Стандартизоване спостереження C.A.R.S (Childhood Autism Rating Scale) для визначення ступеня аутизму. Загальний бал за цією методикою дає змогу визначити наявність та міру вираженості ознак аутизму. Результати за цією методикою підтвердили, що діти з дослідної групи були у зоні ризику щодо нозології аутизму, в той час як діти з контрольної групи отримали значуще нижчі показники.

Діагностика мімічної експресії: емоцій в динамічній та статичній формі. Беручи до уваги дослідження австралійських психологів та їх британських колег (Enticott, Kennedy, Johnston, 2014) [3], які вказували на ймовірність різної точності розпізнавання мімічної експресії емоцій залежно від того, чи обличчя людини рухається, чи ні (*static and dynamic faces*) в своєму дослідженні ми використовували як статичну форму мімічної експресії (8 зображень, 4 основних емоцій), так і динамічну форму мімічної експресії (короткотривалі відеоролики, мультфільми, де головні герої виражали ті самі 4 емоції – радість, сум, страх, здивування. Одночасно ми брали до уваги вираз обличчя учасника, коли він бачив той чи інший емоційний стан на картинці (чи виражався той самий емоційний стан в учасника на обличчі, що і на картинці, яку він переглядав).

Під час перегляду відео емоційну реакцію учасників, а саме експресію обличчя, фіксували на камеру, а потім визначали наскільки відповідною була емоційна реакція до тієї, яка зображена на екрані, досліджували кількісні показники експресії обличчя під

час першого, другого та третього перегляду того ж мультфільму. Таким чином, ми вивчали динаміку експресії при багаторазовому перегляді емоційностимулюючого мультфільму. Ми заздалегідь підготували картинки із названими вище емоціями, при чому у двох різних формах: символічному зображенні (смайли) та фото із виразом емоцій на обличчі. Ці дві форми мали на меті також перевірити гіпотезу, що розпізнавання емоцій на символічних зображеннях є простішим для дітей з РСА, аніж на фото. Для групи норми передбачаємо, що таких труднощів не виникатиме у жодній формі подачі емоцій. Окрім того, з теоретичних досліджень нам відомо, що активний словниковий запас дитини з аутизмом значно бідніший за пасивний, попри те, що всі з них уже вміли читати «по-складах». Це вміння ми використали для підказки, а саме: поруч із зображеннями емоцій ми розмістили карточки із назвами різних емоційних станів дітей. Якщо дитина не могла самостійно назвати емоцію на картинці, то їй пропонувалися карточки із записаними назвами емоцій. Дитині слід було тільки поставити назву поруч із картинкою. Такі підказки фіксувалися дослідником.

Для дослідження вибрали такі головні емоції: 2 позитивні – радість і здивування та 2 негативні – сум і злість. Поділ на негативні та позитивні емоції не є випадковим, оскільки із попередніх досліджень з психології емоцій відомо, що негативні емоції краще розрізняються і швидше впізнаються, оскільки філогенетично це було більш необхідним: вміти розпізнати небезпеку про яку повідомляли інші члени зграї. Ми припускали, що і діти з РСА швидше впізнаватимуть негативні емоції.

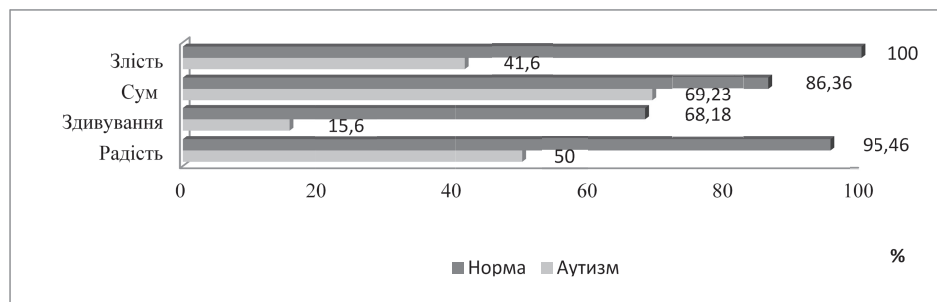

Рис. 1. Показники успішного розпізнавання емоцій (когнітивний компонент емоційного інтелекту) дітьми групи норми та групи аутизму: статична форма

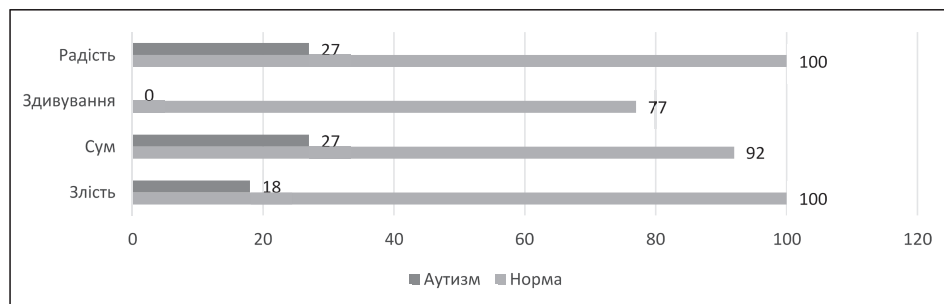

Рис. 2. Показники успішного розпізнавання емоцій (когнітивний компонент емоційного інтелекту) дітьми групи норми та групи аутизму під час перегляду відеоролика: динамічна форма

Динамічна форма презентації проявів емоцій є більш складною для навчання емоційної грамотності, оскільки попри її істотну стимуляцію вона залишає менше часу для розпізнавання центральної емоції та емоційної поведінки (емоційного відгуку). Зважаючи на це, ми поставили собі за мету простежити за кількістю часу, яку діти обох груп можуть концентрувати увагу на відеопрезентації при першому, другому та третьому перегляді. Тривалість відеопрезентації емоцій становила 2 хв, 11 с. Також фіксувалася кількість відволікань у процесі перегляду. У перервах між переглядами (3-5 хвилин) досліджуваний «йшов за інтересом» дитини, таким чином підтримував вільну гру з доступними іграшками. Результати такого діагностичного зрізу представлені у таблиці 1.

Табл. 1
Тривалість активної концентрації уваги при багаторазовому спогляданні відеопрезентацій

	<u>перший перегляд:</u> тривалість концентрації (середньостатистична кількість хв,с) / кількість відволікань	<u>другий перегляд</u> тривалість концентрації (середньостатистична кількість хв,с) / кількість відволікань	<u>третій перегляд</u> тривалість концентрації / (середньостатистична кількість хв,с) кількість відволікань
Дослідна група	1 хв 15 с / 3,2	1 хв 35 с / 3	1 хв 55 с / 2,5
Контрольна група	2 хв 5 с / 0,5	1 хв 55 с / 1,1	1 хв 23 с / 1,5

Результати тривалості концентрації уваги у дітей під час першого перегляду відеопрезентації емоційних проявів засвідчив значущу перевагу у дітей з контрольної групи. Кількість відволікань була також істотно меншою. Проте, як видно із рис. 3 динаміка концентрації уваги у контрольній групі падала, в той час як у експериментальній групі зростала. Водночас, протилежна тенденція зберігалася щодо кількості відволікань при наступних переглядах.

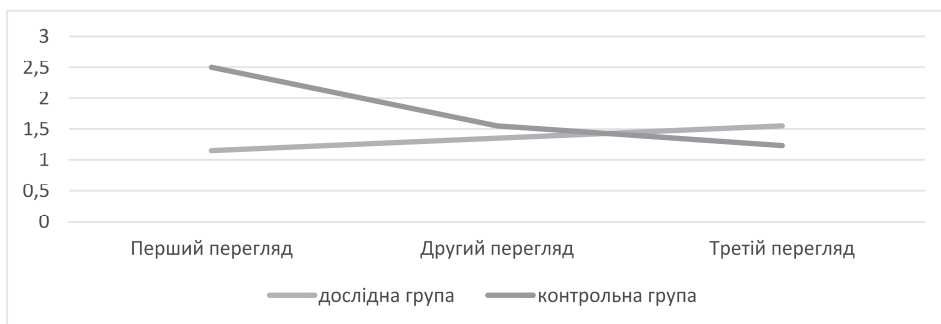

Рис. 3 Динаміка тривалості концентрації уваги під час багаторазового перегляду відеопрезентації емоційних проявів

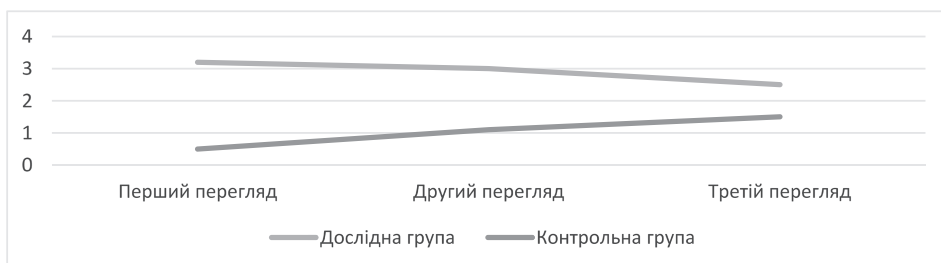

Рис. 4. Динаміка відволікань під час багаторазового перегляду відеопрезентації емоційних проявів

References:

1. Golan O., S. Baron-Cohen S. Systemizing empathy: teaching adults with Asperger syndrome or high-functioning autism to recognize complex emotions using interactive multimedia. *Dev Psychopathol.* 2006 Spring;18(2):591-617.
2. Schrandt, J. A., Townsend, D. B., & Poulson, C. L. (2009). Teaching empathy skills to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 42(1), 17–32. <https://doi.org/10.1901/jaba.2009.42-17>
3. Cheng Y., Chiang H-Ch., Ye J., Cheng L. Enhancing empathy instruction using a collaborative virtual learning environment for children with autistic spectrum conditions. *Computers & Education*, 2010. ISSN: 0360-1315, Vol: 55, Issue: 4, Page: 1449-1458
4. Greenberg D.M., Rentfrow J.P., Baron-Cohen S. Can music increase empathy? interpreting musical experience through the empathizing–systemizing (ES) theory: implications for autism. *Empirical Musicology Review*.2015. 10 (1-2), 80-95
5. Gillberg C. Autism Spectrum Disorders. A Clinician's Handbook of Child and Adolescent. Eds. Cambridge University Press, 2006. ISBN 0-521-81936-9, p. 447
6. Baron-Cohen S. The cognitive neuroscience of autism. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry* 2004;75:945-948.
7. Когутяк Н.М. Проблеми міждисциплінарних досліджень у епідеміології аутизму. Збірник наукових праць: психологія. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", 2018. Вип. 22. С. 123-129 doi: 10/15330/psp.22.123-128
8. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. 3(25). pp. 85-88.
9. Прихидько А. И. Проблема эмоций в зарубежной социальной психологии. *Вопросы психологии*. 2009. № 1. С. 141.
10. Журавльова Л. П. Психологія емпатії. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
11. Castelli F. Understanding emotions from standardized facial expressions in autism and normal development. *Autism*, 2005. 9. pp.428-449.
12. Pisula E. Autyzm. Przyczyny, symptomy, terapia. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia, 2010. 212 s.
13. Когутяк Н.М. Методологічні пошуки у діагностичних дослідженнях типових когнітивних дефіцитів при розладах спектру аутизму // Науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал "Психологія особистості". – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014. – Вип. 1 (5). С. 120-133

Transliteration of References:

1. Golan O., S. Baron-Cohen S. (2006). Systemizing empathy: teaching adults with Asperger syndrome or high-functioning autism to recognize complex emotions using interactive multimedia. "Dev Psychopathol". Spring; 18(2). 591-617.
2. Schrandt, J. A., Townsend, D. B., & Poulson, C. L. (2009). Teaching empathy skills to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 42(1), 17–32. <https://doi.org/10.1901/jaba.2009.42-17>
3. Cheng Y., Chiang H-Ch., Ye J., Cheng L. (2010). Enhancing empathy instruction using a collaborative virtual learning environment for children with autistic spectrum conditions. "Computers & Education", ISSN: 0360-1315, 55 (4). 1449-1458
4. Greenberg D.M., Rentfrow J.P., Baron-Cohen S. (2015). Can music increase empathy? Interpreting musical experience through the empathizing–systemizing (ES) theory: implications for autism. *Empirical Musicology Review*. 10 (1-2), 95.
5. Gillberg C. Autism Spectrum Disorders. (2006) A Clinician's Handbook of Child and Adolescent. Eds. Cambridge University Press. ISBN 0-521-81936-9.
6. Baron-Cohen S. (2004). The cognitive neuroscience of autism. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*. 75. 945-948.
7. Kohutiak N.M. (2018). Problemy mizhdystyplinarnykh doslidzhen u epidemiologii autizmu. Zbirnyk naukovykh prats: psykholohiia. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo DVNZ "Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka". 22. 123-129 doi: 10/15330/psp.22.123-128
8. Zhuravlova L.P., Shpak M.M. (2015). Empatiia yak psykholohichniy mekhanizm rozvytku mizhosobystisnoho emotsiinoho intelektu. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 3(25). 85-88.
9. Prykhydko A. Y. (2009). Problema emotsyi v zarubezhnoi sotsyalnoi psykholohii. "Voprosy psykholohii". 1. 141.
10. Zhuravlova L. P. (2007). Psykholohiia empatii. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
11. Castelli F. (2005). Understanding emotions from standardized facial expressions in autism and normal development. *Autism*, 9. 428-449.
12. Pisula E. (2010). Autyzm. Przyczyny, symptomy, terapia. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
13. Kohutiak N.M. (2014). Metodolohichni poshuky u diahnostychnykh doslidzhenniakh typovykh kohnityvnykh defitsytiv pry rozladakh spektru autizmu // Naukovyi teoretyko-metodolohichni i prykladnyi psykholohichni zhurnal "Psykholohiia osobystosti". Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. 1 (5). 120-133.

The Author

Kogutiak Nadiia Mykhailivna
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Department of Social Psychology
and Developmental Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
Email: nadiia.kogutiak@gmail.com

Abstracts

KOHUTIAK NADIA. **Sposoby na naukę empatii dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.** Empatia jest rozważana w artykule jako zjawisko afektywno-poznawcze, którego niedobór charakteryzuje zaburzenia ze spektrum autyzmu. Opierając się na definicji empatii jako integralnego zjawiska społeczno-psychologicznego, które łączy w sobie komponent emocjonalny, poznawczy i behawioralny, autorzy zidentyfikowali główne sposoby nauczania empatii dla dzieci z objawami autyzmu. Zdolności do empatii u dzieci z autyzmem zdefiniowano jako zdolność rozumienia i reagowania na bodźce emocjonalne oferowane przez badacza. W badaniu empirycznym wzięło udział 24 dzieci (w towarzystwie rodziców) w wieku od 4 do 8 lat, z których 13 miało objawy autyzmu, a 11 zidentyfikowano jako osoby o rozwoju neurotypowym i bez złożonej choroby somatycznej. Hipoteza badania: forma i sposób prezentacji ekspresji emocjonalnej wpływa na sukces uczenia się (nauki) reakcji empatycznej i różni się u dzieci z ASD i u dzieci z rozwojem neurotypowym. Metody badawcze: Standaryzowana obserwacja C.A.R.S (Childhood Autism Rating Scale) i eksperyment w celu zdiagnozowania ekspresji mimicznej dzieci w formie statycznej i dynamicznej. Analiza uzyskanych wyników pozwala nam wyciągnąć następujące wnioski: negatywne emocje są absorbowane szybciej niż pozytywne w obu grupach dzieci; dynamiczna forma prezentacji bodźca emocjonalnego jest lepiej różnicowana przez dzieci neurotypowe, natomiast gorzej przez dzieci z objawami autyzmu; dzieci z badanej grupy łatwiej rozpoznają emocje przedstawione na obrazkach schematycznych niż na zdjęciach z ludźmi. Dynamiczna forma nauczania empatii jest bardziej skuteczna (zwiększa się czas koncentracji i zmniejsza się liczba rozproszeń) dla dzieci z objawami autyzmu przy wielokrotnym powtarzaniu.

Słowa kluczowe: empatia, zaburzenia ze spektrum autyzmu, nauczanie, statyczna i dynamiczna formy prezentacji ekspresji mimicznej.

КОГУТЯК НАДІЯ. Засоби навчання емпатії дітей з розладами спектру аутизму. У статті розглядається емпатія як афективно-когнітивний феномен, дефіцит якого характеризує розлади спектру аутизму. Опираючись на визначення емпатії як інтегрального соціально-психологічного явища, що поєднує у собі емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти, автори розкрили основні засоби навчання емпатії дітей з ознаками аутизму. Здібності до емпатії у дітей з аутизмом були визначені як здатність розуміти і поведінково реагувати на емоційні стимули, запропоновані дослідником. У емпіричному дослідженні взяли участь 24 дитини (у супроводі батьків) віком від 4 до 8 років, з них 13 дітей мали ознаки аутизму, а 11 були визначені як діти з нейротиповим розвитком та з відсутніми складними соматичними захворюваннями. Гіпотеза дослідження: форма та засоби презентації емоційних виразів впливає на успішність засвоєння (навчання) емпатійної реакції та відрізняється у дітей з РСА та дітей із нейротиповим розвитком. Методи дослідження: Стандартизоване спостереження C.A.R.S (Childhood Autism Rating Scale) та експеримент для діагностики мімічної експресії дітей у статичній та динамічній формах. Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки: негативні емоції швидше ніж позитивні засвоюються у обох групах дітей; динамічна форма презентації емоційного стимулу краще диференціюється нейротиповими дітьми, але складніше дітьми з ознаками аутизму; емоції на схематичних зображеннях дітям з дослідної групи легше впізнавати, ніж на фото з людьми. Динамічна форма навчання емпатії досягає більшої ефективності (збільшується час концентрації уваги та зменшується кількість відволікань) для дітей з ознаками аутизму при багаторазовому повторенні.

Ключові слова: емпатія, розлади спектру аутизму, навчання, статична та динамічна форми презентації мімічної експресії

КОГУТЯК НАДЕЖДА. Средства обучения эмпатии детей с расстройствами спектра аутизма. В статье рассматривается эмпатия как аффективно-когнитивный феномен, дефицит которого характеризует расстройства спектра аутизма. Опираясь на определение эмпатии как интегрального социально-психологического явления, сочетающий в себе эмоциональный, когнитивный и

поведенческий компоненты, авторы раскрыли основные средства обучения эмпатии детей с признаками аутизма. Способности к эмпатии у детей с аутизмом были определены как способность понимать и поведенчески реагировать на эмоциональные стимулы, предлагаемые исследователем. В эмпирическом исследовании приняли участие 24 ребенка (в сопровождении родителей) в возрасте от 4 до 8 лет, из них 13 детей имели признаки аутизма, а 11 были определены как дети с нейротипичным развитием и с отсутствующими сложными соматическими заболеваниями. Гипотеза исследования: форма и средства презентации эмоциональных выражений влияет на успешность усвоения (обучения) эмпатийной реакции и отличается у детей с РСА и детей с нейротипичным развитием. Методы исследования: Стандартизированное наблюдение C.A.R.S (Childhood Autism Rating Scale) и эксперимент для диагностики мимической экспрессии детей в статической и динамической формах. Анализ полученных результатов позволяет сделать следующие выводы: негативные эмоции быстрее чем положительные усваиваются в обеих группах детей; динамическая форма презентации эмоционального стимула лучше дифференцируется нейротипичными детьми, но сложнее детьми с признаками аутизма; эмоции на схематических изображениях детям с исследовательской группы легче узнавать, чем на фото с людьми. Динамическая форма обучения эмпатии достигает большей эффективности (увеличивается время концентрации внимания и уменьшается количество отвлечений) для детей с признаками аутизма при многократном повторении.

Ключевые слова: Эмпатия, расстройства спектра аутизма, обучение, статическая и динамическая формы презентации мимической экспрессии

KOGUTIAK NADIYA. Empathy learning tools for children with autism spectrum disorders. Empathy is considered in the article as an affective-cognitive phenomenon, the deficit of which characterizes autism spectrum disorders. Based on the definition of empathy as an integral socio-psychological phenomenon that combines emotional, cognitive and behavioral components, the authors revealed the main means of teaching empathy for children with signs of autism. Empathic abilities in children with autism were defined as the ability to understand and behaviorally respond to the emotional stimuli suggested by the researcher. An empirical study involved 24 children (accompanied by parents) aged 4 to 8 years, 13 of them had signs of autism, and 11 were identified as children with

neurotypical development and lacking complex somatic diseases. Research hypothesis: the form and means of presenting emotional expressions affect the success of the assimilation (training) of the empathic reaction and differs in children with ASD and children with neurotypical development. Research methods: Standardized observation C.A.R.S (Childhood Autism Rating Scale) and an experiment for the diagnosis of mimic expression of children in static and dynamic forms. An analysis of the results allows us to draw the following conclusions: negative emotions are absorbed faster than positive ones in both groups of children; the dynamic presentation of an emotional stimulus is better differentiated by neurotypical children, but more complicated by children with signs of autism; emotions in schematic images are easier for children from a research group to recognize than in photos with people. The dynamic form of learning empathy achieves greater efficiency (increased attention concentration and less distraction) for children with signs of autism at multiplied repetition.

Keywords: *Empathy, autism spectrum disorders, training, static and dynamic forms of presentation of facial expression*